

S Z E M L E

VEIJO MERI: ALEKSIS STENVALLIN ELÄMÄ

Helsinki, 1973. 182 l.

A könyv az elmúlt idők legnagyobb viharát kavarta Finnországban: felháborodtak vagy lelkesedtek az olvasók, olyan, aki véleményének hangos - olykor persze túl hangos - kimondása nélkül letette volna, nem akadt.

Hogy mi háborította fel a kedélyeket? Nehéz kérdés, hiszen V.MERI anyaga, melyet felhasznált, alig több mint amennyire az irodalomtörténet eddig is támaszkodott. Világosan körvonalazható módszerei nincsenek, elvi alapvetése - amellett, hogy nem is egyértelmű - vitatható.

A könyv hátlapján néhány - az Otava könyvkiadótól származó - útbaigazításnak szánt mondatot találunk. Eszerint V.MERI egy félig eltemetett követ // és ki, s tesz közzsemlére. Minden nép okulására szépfüggetések nélkül kívánja felrajzolni egy ember életútját, akire önmaga szenvedései mellett a kor ellentmondásai is ránehezednek. A feladat elvégzéséhez a szerző az őszinteséget választja mottóul. Ez azonban egyfajta kíméletlenséghez is elvezet. Így olvashatunk pl. a XIX. sz. talán legkiemelkedőbb finn írójának impotenciájáról, alkoholizmusáról /a delirium tremens orvosilag is hitelesíthető állapotairól/. Akit ebből a könyvből megismerünk, nem mindig szimpatikus. Pénzügyekben megbízhatatlan: kölcsöneit vagy újjakkal elégití ki, vagy nem is törődik velük, máskor meg olyan juttatásokra is igényt tart, melyekért barátja vagy akár egy ismeretlen dolgozott meg. Ugyanez az ember azonban képes arra is, hogy szerettei, sokszor pedig éppen egy hirtelen megszánt idegen problémáját a vállára vegye. Igaz, megoldást legtöbbször nem adhat - gyakran el is felejtí az együttérzés fellobbanása után, hogy segíteni akart -, s áldozatvállalása kimerül a pózokban.

Charlotte Lönnquisthez fűződő érzelmei, pontosabban azok vállalása ellentmondásos. Jótéteményeit elfogadja, azt, hogy írói tevékenységének külső feltételeit komoly anyagi áldozatok árán is biztosítja, természetesen veszí. Az otthont, melyet egy öregező kar nyújt neki, elfoglalja, de az otthont, melyet ez a felemás szerelem próbál melengetni, bármikor felcseréli a kocsmák gőzével, hogy aztán ugyanígy kedvétől, szeszélyeitől hajtva váratlanul visszatérjen. Barátnőjét, aki sohasem volt gyermeküket óvja, vigyázza benne, szégyelli ismerősei előtt. Helsinki útjaira, noha az ő ügyeit intézi mindig, nem kíséri el, kapcsolatok letagadja, ám lelki-szellemi elborulása első perceiben - rémképektől gyötörtén - bárhová utánamegy, a botránytól sem riad vissza, csak hogy a megszokott szavakban nyugalmat leljen.

Barátaikat, akik pedig jórészt kitartanak mellette, s feltételek nélkül egyengetik írói, emberi érvényesülésének útját, nem becsüli eléggé. Rosszskedve, hirtelen haragja sokszor ragadtatja igazságtalan cselekedetekre, bocsánatot kérni nem tud, s ha felejtí durcás némaságát, visszafogadva az elkergetettet, önzése az oka, nem a belátása: halászni akar, evezős kell a csónakba.

Ennyi rosszat - s még sorolhatnók a rossz tanuló gyerekről, a honoráriumot borra cserélő, könyvkiadókat változtató, eszméit, ha anyagi céljai úgy kívánják, megtagadó íróról kapott ismereteinket - nehéz ellensúlyozni. Lehetetlen bizonyítani, hogy ebben az emberben is együtt él a jó és a rossz, s hogy ebben a végén elvadult életben is vannak remények, lehetőségek. Az utolsó lapnak is végére érve jóformán csak a felelőtlen vagy éppen gonosz cselekedetekre emlékezünk, azt az erőfeszítést, hogy állva tudjon maradni, pedig ez az erőfeszítés - regényei, drámái és versei alapján bizvást mondhatjuk, megvolt benne, nem tudja éreztetni a szerző. A pozitív érzés, amely felébred bennünk, a sajnálat, a megdöbbentő szánakozás, hogy milyen alázatos gubanccá lett egy nagyra hivatott, dőlyfős emberi élet. Az utolsó oldalak szívszorító képei ennek az előjeleiben már régen elsötétedett, semmivé lett sorsnak, hogy aztán a záró sorokban V.MERI furcsa objektivizmusának jegyében megtudjuk, hány márka volt a sír, a koporsó, mennyibe került a vendégeknek adott konyak, puncs és sör.

Mindez valamiféle bálványrombolásra mutat - annak akár jogos, akár jogtalan indulata nélkül. Hűvös tárgyilagosságba öltözött a szerző: ím lássátok, ilyen volt, ilyen nagyon is ember híres költőtök! Ez a címben is kifejezett szándék - nem ALEKSIS KIVINEK; a finn irodalom hőroszának, hanem ALEKSIS STENVALLnak, az embernek az útját tárja elének - véleményünk szerint mégsem elég indok egy életrajz megírásához, hiszen elvi alapja hamis: a remekműveket adó művész mindennapjai, beleértve a nyilvánosságnak szánt cselekedeteken kívül magánéletének titkait is, elválaszthatatlanok alkotói tevékenységétől /ugyanez érvényes persze a hétköznapi emberére is/. V.MERI törekvése, hogy az eddigi szemlesütve festett KIVI-portrék helyett a valóság durvább, de igazabb oldaláról közelítsen egy ellentmondások keresztműzében őrlődő ellentmondásos alkathoz, jogos, megvalósítása azonban nem sikerült. Nem is sikerülhetett, hiszen - a már említett differenciálással - megfosztotta magát és olvasóit attól a gyönyörűségtől, hogy tetten érje a csodát. A csodát, amely élénk tárul, amikor egy író - KIVI - bár az alkohol kódében bolyong sokszor, a tisztesség, a tisztaság, a kitartás, a bölcsesség máig is ható példaképeit, a nemzet fennmaradásának, fejlődésének egyedül lehetséges útját rajzolja meg irodalmi munkásságával. V.MERI műve, noha az íróról való elfeledkezés szándékos, eszünkbe juttatja, hogy az, aki életében jóformán csak kalandokat élt át, legtöbbször persze önnön hibájából, legszebb alkotásaiban megpróbálja megragadni az odaadást, a hűséget, a

mindenen győzedelmeskedő szenvedélyt. A gyakran rosszinulatú, sértődékeny KIVI - műveinek tanúsága szerint azonos azzal a KIVIvel, aki kicsinyes gondjainak nyúgában a legnagyobbért, nemzetéért aggódott.

V.MERI legszembevetőbb hibája - kimért, szenvtelen stílusával is hangsúlyozott különállása - akkor lesz erénnyé, amikor újból és újból vitára ingerelve, velünk, az olvasóval teremtetni meg a valóság szintézisét. A már említett, kissé túlságosan is rózsaszínűre sikerült életrajzokat s a V.MERI felsorolta rideg tényeket a romantika máig érvényes célkitűzéseit megvalósítani igyekvő művekkel egybevetve az egészhez, illetőleg rész és egész viszonyának megértéséhez jutunk el. VEIJO MERI könyve, akár elvetjük, akár elfogadjuk felfogását, jelentős próbálkozás - s élmény is -, hiszen közvetlen kapcsolatot tud teremteni az olvasóval: akarja, nem akarja, gondolkodásra, mérlegelésre, ítélezésre kényszeríti.

B.LABÁDI GIZELLA

VELCSOV MÁRTONNÉ: ANTROPOMETRIKUS MÉRTÉKNEVEK

A MAGYAR NYELVBEN

Budapest, 1974. 110 l.

A magyar szókészlet történetének nagyszabású szintézise befejezéséhez közeledik "A magyar nyelv finnugor elemei" és "A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára" című művekben. Ezek mellett nyelvünk jövevényszó-csoportjainak vizsgálata is megindult, de sajnos, mintha meg is torpant volna, ugyanis KNIEZSA ISTVÁNNak *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* című kitűnő monográfiája szerzőjének korai halálával félben maradt. Bár GOMBOCZ ZOLTÁNNak, nemzetközileg is elismert *Bulgarisch-türkische Lehnwörter in der ungarischen Sprache* című műve még mindig egyik legfőbb útmutatónk és forrásunk az ősmagyar kortársadalomtörténetében és a magyar hangtörténetben /de az altajisztikában is jelentős/, mégis nagyon elkelne már a török jövevényszavak modern feldolgozása is. - A többi jövevényszó-csoport újabb monográfiájának elkészítése is megérték már a feltételek, s a hangutánzó és a hangfestő szavak eredetét és történetét is össze kellene már foglalni.

Az etimológiai kutatások újabb eredményei is sürgetik az imént jelzett monográfiák elkészítését.

A két nagy etimológiai szótár meg az elkészítendő jövevényszó-monográfiák és a hangutánzó, továbbá a hangfeszítő szavak története nyilvánvalóan újabb kritikai állásfoglalást is jelentene az eddigi szófejtésekre nézve; ez a kritika bizonyosan igazolná egyrészt HAJDÚ PÉTERnek azt az állásfoglalását /*A mai uráli nyelvészetről*. Népr. és Nyelvtud. IX, 17-19/, hogy az etimológiai fejtegetések bizony elburjánzottak, és ennek - a HAJDÚ PÉTER által kifejteteken kívül - az is oka lehet, hogy a megírt etimológiák nem kis része kellő kritika nélkül ötletsizertűen készült el annak ellenére, hogy a szófejtés helyes kutatási módszerei már jól kialakultak, sőt ki is vannak fejtve, másrészt az is élesebb megvilágításba kerülne, hogy a helyes módszerű szófejtések nemcsak a nyelvtörténet egyes fejezetei számára jelentenek szilárd alapot, hanem - ha közismert is ez, mégis nem árt megismételni - a magyar és az egyetemes társadalomtörténet egyes részletei is újabb értékes megállapításokkal gazdagodnának.

Az egy-egy szóra vonatkozó etimológiai fejtegetések mellett mind gyakoribbak a szócsaládok eredetét fejtegető tanulmányok; ilyen például PAIS DEZSŐnek *Puha, puffan, páhol* című szófejtése /MNy. XXIV, 37-40/, vagy MESZÖLY GEDEONnak *Az esküszik szó eredete* /Nép és Nyelv I, 2-10/ című igen tanulságos fejtegetése.

Újabbban szaporodnak azok az etimológiai tanulmányok is, melyek egy-egy fogalomkörbe tartozó szócsoporthoz eredetét és történetét tárják fel. Ilyen például MESZÖLY GEDEONnak *Az ugorkori édménység magyar szókincsbeli emlékei* című etimológiai-hitvilágtörténeti tanulmánya /MNy. XLVIII, 46-61/.

Szemlélet és módszer szempontjából rokon ezzel VELCSOV MARONNÉnak *Antropometrikus mértéknevek a magyar nyelvben* című etimológiai-művelődéstörténeti munkája /Nyelvtudományi Értekezések 84. Budapest, 1974. 108+2 p./.

Az ilyen szemléletű szófejtésekre az jellemző, hogy középpontjukban az illető szócsoporthoz jelentéstörténete van, erre épül a szófejtés többi mozzanata. Ezért VELCSOV MARTONNÉ itt idézett tanulmányának is a jelentéstörténet van a középpontjában, így azután munkája nemcsak a magyar nyelvtudományt gazdagította időálló eredményeivel, hanem a finnugor nyelvtudományt és az egyetemes néprajzot, a magyar és az egyetemes művelődéstörténetet is, de az elvont gondolkodás fejlődésére nézve is becses eredményekre jutott.

Tanulmánya elején - önálló kutatásai és a nemzetközi szakirodalom eredményei alapján - rámutat a szerző arra, hogy a mérés ősi módjai a testrészek méreteinek valamely megméréndő tárggyal való összehasonlításából alakul-

tak ki; utal arra is, hogy a mértéknevek kialakulásának útja - módja rokon a számnevek kialakulásáéval. - E sorok írójának is az a véleménye, hogy amint a legősibb mértéknevek testrésznevekből lettek, ugyanúgy a legrégebbi számnevek is általában testrésznevek voltak eredeti fokon. - Íme itt ebben a vonatkozásban található meg VELCSOV MAR-TONNÉ tanulmányának jelentősége az elvont gondolkodás-mód fejlődése nyelvi vetületére, illetőleg bizonyítékaira nézve.

A szerző jól hangsúlyozza és be is bizonyítja, hogy ezek az antropometrikus mértéknevek eredetileg vagy testrésznevet jelentettek /pl. *láb*/, vagy pedig valami mást, de mértéknév jelentésük közvetlenül testrészszerzőjének kereszttűl fejlődött ki /pl. *hüvelyk*/. Arra is van példa, hogy némelyik ebbe a körbe tartozó szó testrészszerzőjének már kiveszett /*arasz*/, vagy ha van is az illető szónak még testrészszerzője, "a mértékjelölő szerep nem ehhez, hanem egy korábban használatoshoz kapcsolódik /*öl*/".

Voltaképpen tehát a megvizsgált szavaknak másodlagos jelentése a mértékjelölés. Ez a tény már önmagában is azt a módszerbeli eljárást kívánja meg, hogy a szerző a tárgyalandó nevek teljes jelentéstörténetéből induljon ki, s ha már meg van fejtve a vizsgált szavak eredete, bemutassa ezt, ha pedig ismeretlen vagy bizonytalan, illetőleg vitatott eredetű/ek/, a lehetőség szerint megfejtse.

E problémakör tanulmányozása és fejtegetése folyamán kitűnt, hogy vannak ezek között olyan szavak is, melyek hivatalos mértéknevek lettek, vagyis: amelyeknek mértékegység-mintája /etalonja/ valamilyen formában valahol megvolt vagy megvan ma is. Ezek az *öl*, a *láb*, az *ujj* és a *hüvelyk*. - A tanulmány első felében ezekről értekezik a szerző. A tanulmány második fejezete a *kar*, a *könyök*, a *marok*, a *tenyér* és az *arasz* eredetét és történetét tárgyalja, továbbá a *lépés*-t; ezek a mértéknevek az előbbieknél szinonimái ugyan, de hivatalos mértéknevekként nem szerepeltek.

Láthatjuk tehát, hogy a szerző tanulmányának szerkezetét a megfejtendő kérdéskör sajátágaiból következtette ki és állapította meg; ez a megfejtendő kérdéscsoport sikeres megoldásának fontos biztosítéka.

A szerző nagyon gazdag, főképpen maga gyűjtötte nyelvi adatok alapján először a mértékjelölő neveknek a jelentéstörténetét vizsgálja meg, majd a mértékjelölő szó származékait, összetételeit elemzi, nagyon alaposan, végül az illető alapszó etimológiájának tárgyalása következik.

Vannak olyan mértékjelölő testrésznevek - állapítja meg a szerző -, melyek eredeti meg átvitt jelentésben és speciálisan mértékjelölőként is igen erősen benne éltek a társadalmi tudatban. Közöttük különösen tanulságos az *öl*, melynek finnugor eredete már ismeretes volt ugyan, de a szerzőnek még itt is van új mondanivalója;

megállapítja ugyanis, hogy az *öl* főnévnek a magyarban nemcsak 'Schoss' és 'ulna; Klafter' jelentése van, hanem megvan ennek a XIV., XV. századtól kezdve a 'kiterjesztett karok' alapjelentése is, melyről eddig a szakirodalom nem tudott. Ezt az eredeti jelentést eddig csak a román nyelvek megfelelőiből ismertük. Még ezen kívül is van a szerzőnek új mondanivalója az *öl* szó jelentéstörténetéről: "Az eredetileg 'két kar'-t jelentő *öl* szó igen korán /vö. KT./ felvette ezt a másodlagos testrészszerkezetet /ti.: 'Schoss'-t/. E jelentésváltozás azért különösen figyelemre méltó, mert eredeti testrészelő szóból a vele kapcsolatos cselekvés jelentésmódosító hatására ugyancsak testrésznév vált" /21/.

Az *öl* szó finnugor kori hangalakjával kapcsolatban rámutat a szerző arra, hogy LOSONCZI ZOLTÁN meggyőző megállapítása szerint e szó tőhangzójának labializációja /vö. KT. *vlehen* és az OKlSz. idevágó adataival/ másodlagos, és ez nyilvánvalóan azt jelenti, hogy e szót rövid magánhangzója a finnugor korszakban nem *ü* volt, hanem *i*: PFU **sile*, nem pedig: PFU **süle*.

Hagyjuk most el e tanulmány *láb*, *ujj*, továbbá a nem hivatalos mértéknevek - *kar*, *könyök*, *marok* *marék*, *tenyér*, *arasz* /különben ezzel is nagyon érdemes lenne külön is foglalkozni, de a többivel is/, *lépcső* - fejtegetését, befejezésül kísérjük nyomon VELCSOV MARTONNÉ minden vonatkozásban új és igen tanulságos okfejtését a *hüvelyk* szó eredetéről és történetéről /42-52/!

Az a véleményem, hogy VELCSOV MARTONNÉ a *hüvelyk* szó eredetét és történetét sikeresen és meggyőzően fejtette meg, bár ennek megoldása egyáltalán nem volt könnyű.

Az adatok azt mutatják, hogy a *hüvelyk* testrésznév önálló szóként ma már csak írók és költők nyelvében szerepel, mértékjelző szerepe is elavult, bár ilyen jelentésben az ÉrtSz. még számon tartja, de régiesnek mondja. Mértékjelző szóként is kései; 1641-ből ismerjük rá az első adatot: "Két *hüvelyk* hűján hat láb nyomni magas /Laskai: Lips. 354; NySz.I, 1532/", Marothi Arithmetikájában a mértéknevek közt emlegeti a *hüvelyk*-et; ennek nagysága egyenlő az *ujj* nagyságával; 1793: "...egy lábban van 12 *hüvelyk* v. töl." - A *hüvelyk* mint mértékjelző a XIX. században gyakran szerepel, Jókai regényeiben is előfordul sokszor: "Mennyire lehetett szánakozni e szegény *négy láb kilencz hüvelyk* magas férfiún..." /Kárpáthy Z. I, 80; 134/.

Majd a *hüvelyk*, *hüvelyk* képzős és összetétel útján keletkezett fejleményeit vizsgálja meg a szerző hang-, alak- és jelentéstörténeti szempontból kellő alaposággal. Rámutat a szerző arra is, hogy a népmesék *Hüvelyk-pici*, *Hüvelyk Matyi* -féle elnevezéseiben is a mértékjelző rejlik = *hüvelykujjnyi* kicsinységű. Megvizsgálván a szláv, a német és a francia népek megfelelő mesecsoportjait, megállapítja a szerző, hogy ezek a népmesebeli nevek más népek meséiben is megvannak, majd a következőket mondja:

"...a *hüvelyk* szó használati köre tehát egyik irányban leszűkült: a magában álló *hüvelyk* szót az összetett *hüvelykujj* szorította háttérbe az eredeti testrészteljesítésben. A másik irányban - a mértéknévi szerepben - viszont tágult a szó érvényesülési területe, s népes származékszócsoporthoz alakult belőle" /46/.

A *hüvelyk* szó etimológiáját - meggyőződésem szerint - VELCSOV MARTONNÉ tisztázta. Nem más ez, mint a *hüvely* 1. 'növényi héj', 2. 'Daumen' stb. -k kicsinyítőképzős alakja *hüvely+k*, mely szintén jelent: 1. 'növényi héj'-at és 2. 'Daumen'-t is; majd megfelelő adatok alapján kétségtelenül helyesen állapítja meg a szerző: "A *hüvely* > *hüvelyk* 'ujj' jelentése olyan hüvelykujjat védő eszköznek a nevéből alakulhatott ki, amelyet nyílászó népek nyíl-lövésnél használtak, s használnak ma is." - Az ilyen hüvelykvédőkre HAJDÚ PÉTER hívta föl a szerző figyelmét. - Ezeket a hüvelykvédőket azután a Néprajzi Múzeumban tanulmányozta a szerző, melyeket használnak az osztályok is, de minden bizonnyal használtak ilyeneket a magyarok is a hunokkal, az avarokkal és a tatárokkal együtt. Rendkívül tanulságosak és nagy bizonyító erejűek azok a néprajzi leírások, amelyek a hüvelykvédő mivoltának és szerepének a bizonyítására VELCSOV MARTONNÉ idéz. A *hüvely* eredeti jelentése ezek szerint 'növényi héj', 'kéreg' volt; megfelelői: votj: *kumel'* 'the outer layer of the bast of the linden tree', *komeł'* 'pod, shell peel of fruits' /FUV. 82; FOKOS: MNy IX, 416-417; HAJDÚ, *Bev.* 100/. - A *hüvely* > *hüvelyk* hangtani előzményének 'növény héja', 'kéreg' jelentéséből fejlődött ki az 'ujjvédő' jelentés, ebből pedig a magyar nyelv életében a 'Daumen'.

Az ilyen szavak eredetének helyes megfektetésére gondolva mondtam azt 1974-ben: vannak nyelvünkben olyan eredeti szavak is, melyeknek eredete már meg van fejtve, csak még általában nem fogadták el, ilyen a *hüvely* > *hüvelyk* is /vö. MSzFE., TESz./.

A *hüvely* > *hüvelyk* eredetében és történetében a magyar művelődéstörténet vagy azt is mondhatjuk: a magyar néptörténet egy darabját láthatjuk egy szócsoporthoz eredetének és történetének bizonyító fényénél. Ehhez hozzáfűzöm még azt: íme egy szép tanulmány a magyar szókészlet egy csoportjának történetéről, amely nemcsak az antropológiai mértéknevek nyelvünkbeli történetét tárja elé, hanem a magyar és az egyetemes művelődéstörténet egyik fontos fejezetét is megvilágítja, meggyőzően bizonyítván azt is: hogyan fejlődnek ki konkrét testrésznevekből az elvont fogalmat jelölő mértéknevek, melyekhez hasonló fejlemények megfigyelhetők más népek és nyelvek szókészletében is.

A mértékrendszernek ez a hosszú időn át való egyetemes alakulgatása, fejlődése érteti meg azután azt aényt is, hogy ki kellett alakulnia a nemzetközileg elfogadott méterrendszernek is.

A szerzőnek nyelvészeti, művelődéstörténeti és gondolkodásmód-fejlődési szempontból egyaránt jelentős tanulmányát a felhasznált gazdag források és a szakirodalom jegyzéke fejezi be.

NYÍRI ANTAL

KRISTÓ GYULA-MAKK FERENC-SZEGFÜ LASZLÓ:

ADATOK "KORAI" HELYNEVEINK ISMERETÉHEZ I-II.

/Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae
Acta Historica XLIV. Szeged, 1973. 96 l.
Acta Historica XLVIII. Szeged, 1974. 56 l./

Ismeretes, hogy korunkban a tudományok fejlődése a specializálódás irányába mutat, egy-egy szaktudományon belül is újabb és újabb önálló tudományágak alakulnak. Ugyanakkor azonban - érthető okokból - a különböző szaktudományok határterületein összefonódás is tapasztalható, s jól megfigyelhető az a törekvés, hogy a tudományok a valóság minél teljesebb megismerése érdekében egymás eredményeit is igyekeznek felhasználni. Ez utóbbi feladatot természetesen általában még nehezebb megvalósítani, mint egy-egy szűkebb szakterületen munkálkodni. Ilyen szempontból is figyelemre méltó az *Acta Historica* XLIV. és XLVIII. köteteként megjelent, a történettudomány és a nyelvtudomány területére egyaránt tartozó nagy munka, amelyet három szegedi történész, KRISTÓ GYULA, MAKK FERENC és SZEGFÜ LASZLÓ tett közzé. Nem kisebb feladatra vállalkoztak, mint arra, hogy dolgozatuk "összegyűjtse mindazon helyneveket, amelyek valamilyen módon kapcsolatosak a korai magyar történelemben szerepet játszott népek, törzsek és meghatározott személyek nevével" /I, 3/, a második kötetben pedig a magyarországi nemzetségnevekhez kapcsolódó földrajzi nevek összegyűjtését tűzték ki célul.

Vállalkozásukat már az is rendkívül értékesé teszi, hogy az adott témának ennyire teljes összefoglalására eddig még kísérlet sem történt, legfeljebb egy-egy részterületen születtek elismerésre méltó eredmények vagy inkább csak biztató kezdeményezések /l. pl. GOMBOCZ ZOLTÁN, GYÜRFFY GYÖRGY, KNIEZSA ISTVÁN, PAIS DEZSŐ, SZABÓ T. ATTILA ide vágó tanulmányait, kiadványait/. Dolgozatuk /már a címében is/ akarva-akaratlan egy terminológiai kérdést vet föl, és pedig azt, hogy a térszín különböző tájékozási helyeinek, pontjainak elnevezésére a *helynév* megjelölést használják a nyelvészeti munkákban /legalábbis az utóbbi 25 évben/ általánosan elfogadott *földrajzi név*

elnevezés helyett. Ennek a szóhasználatnak munkájuk értéke szempontjából természetesen nincs jelentősége, úgy látszik azonban, mintha történelemszeink körében a *helynév* megnevezés gyakoribb lenne. Legutóbb a II. Névtudományi Konferencián GYÖRFFY GYÖRGY érvelt a *helynév* megjelölés mellett a LÖRINCZE bevezette *földrajzi névvel* szemben /NytudÉrt. 70. sz. 196-8/.

Adattárunk összeállításához imponálónan gazdag irodalmat használtak föl, és - jóllehet az anyaggyűjtést viszonylag rövid idő alatt végezték /I,6/ - igyekeztek körültekintően beledolgozni munkájukba. A jó adattárról szokás azt tartani, hogy elévülhetetlen. Ezt az ő összeállításukról is teljes joggal elmondhatjuk. Ezenkívül van még egyéb erőnye is dolgozatuknak, amely feltétlenül többletet jelent a szokásos adattárakhoz képest: az egyik az, hogy az anyag bemutatásában /feldolgozásában/ történelmi tájékozottságot, látásmódot igénylő rendszerező elvet valósított meg /s hogy ez korántsem könnyű, milyen sok nehézséget, problémát vet föl, arra az utóbbi időből l. pl. SOLYMOSI LÁSZLÓ szép tanulmányát: MNY. LXVIII. 179-90/, továbbá olyan rendszert alkottak, amely nyitott, és az újabb, a következő években is várható földrajzinév-gyűjtemények adataival tovább bővíthető.

Az adattár használatának minden részletre kiterjedő leírásában /I, 8-10/ egyebek közt azt is kifejtik, hogy nem törekedtek "a helynév legkorábbi adatának felkutatására, ez a hiány az Árpád-kori Magyarországnak történelmi földrajza c. sorozat további köteteinek megjelenése esetében könnyen pótolható lesz" /I,9/. Érvelésük, a követett eljárásuk meggyőzően hat, mégis talán hasznos lett volna erre is figyelmet fordítaniuk éppen a szóban forgó sorozat nagyon várt következő köteteinek sajnálatos elakadása miatt. Néhány földrajzi nevet az általam jobban ismert Somogy és Tolna megyei névanyagban a lokalizálás szempontjából is megvizsgáltam, és ezek alapján a nevek lokalizálásáról is elmondhatjuk, hogy láthatóan nagy gondnal végezték el. Külön értéke a dolgozatnak az, hogy jól áttekinthető térképet is tartalmaz. Kitűnő ötletnek tartom a térképnek olyan megválasztását, hogy "méreteit, beosztását, ábrázolt vízrendszerét tekintve teljesen megegyezik a honfoglalás kori régészeti leletkataszter térképével" /I,10/.

Ez a szerencsés térképválasztás "biztosítja a régészeti leletanyag és a földrajzi névanyag azonnali szembesítését, egyengeti a történelem, a régészet és a nyelvészet kutatói együttműködésének útját" /10/. Nagyon érdekes problémára hívják föl a figyelmet az Előszóban, amikor arról írnak, hogy "régí adatok híján nem lehet eldönteni, hogy az -i melléknévképzős helynév /leggyakrabban persze melléknévi összetétel előtagjaként/ ómagyar kori helynévből, avagy újabb kori családnévből alakult-e" /I,4/.

Ezt az észervételt föltétlenül hasznosítani lehet és kell is minden földrajzinév-gyűjteményben. Azt nem állíthatjuk, hogy minden eddigi földrajzinév-kiadvány ezt a szempontot elhanyagolta volna, de annak következetesebb megvalósítására kell törekedni, hogy az általuk is idézett *Kériduló*, *Kérihalom* stb.-típusú földrajzi nevek mellett mindenkor feltüntessük a névmagyarázatot, tehát hogy pl. Kéri nevű családról nevezték el. Elismerést érdemel az az eljárás-módjuk, ahogyan a nevek etimológiai minősítését végezték, mert ezt a gazdag és általában jól megválasztott nyelvészeti szakirodalom alapján tették. Az egyes nevekhez főző-dő névfejtéseket - helyesen - úgy összegezték, hogy felsorakoztatták az eddigi magyarázatokat és nem foglaltak állást az adott etimológia kérdésében. Aki névfejtéssel valaha is próbálkozott, azt tudja, hogy ez a terület meg lehetősen ingoványos a nyelvész számára is, mert nemegyszer előfordul az, hogy "a földrajzi nevek magyarázatában a szófejtés egyik pillére, a jelentés alig támogatja a nyelvészt" /BARCZI GÉZA: *A magyar szókincs eredete*.² Bp., 1958. 153/. Csak helyeselni lehet azt az eljárásukat, hogy minden helynévnél föltüntették a személynévi megfelelőiket, ha ilyenek voltak.

Meggyőződésem, hogy az *Adatok "korai" helyneveink ismeretéhez* című munka eredményei nemcsak a történettudomány, a nyelvészet és a régészet számára hasznosíthatók, hanem számot tarthat a helytörténet és a névtudomány iránt érdeklődő középiskolai és általános iskolai tanárok figyelmére is, mert e gazdag anyag az iskolai munkában is felhasználható. Egyrészt a várható szélesebb körű érdeklődés, másrészt a könnyebb használhatóság is indokolná, hogy a mindössze 500 példányban napvilágot látott kötetek együtt - esetleg az újabb megjelent vagy a hamarosan megjelenő földrajzinév-kiadványok anyagának beledolgozásával - nagyobb példányszámban kerüljenek kiadásra. Hiszem, hogy a három szegedi történész olyan kitűnő munkát tett a tudomány asztalára, amelyhez történészek, nyelvészek és más szakemberek gyakran fordulnak majd adatért, tanácsért.

SZABÓ JÓZSEF